

**1 – МАВЗУ:
ЎСИМЛИКШУНОСЛИКНИНГ
АҲАМИЯТИ, ДАЛА
ЭКИНЛАРИНИНГ УМУМИЙ
ТАВСИФИ**

“Ўсимликшунослик” фани

РЕЖА:

1. Ўсимликшунослик фанининг аҳамияти, мақсади ва вазифаси

2. Ўсимликлар биологиясининг шаклланиш шароити

3. Дала экинларининг гуруҳларга бўлиниши.

Ўсимликшунослик фанининг аҳамияти, мақсади ва вазифаси

- Ўсимликшунослик - халқ хўжалигининг асосий тармоқларидан бири бўлиб, аҳолини озиқ-овқат махсулотлари, чорвачилик учун ем-хашак ва енгил саноат кўпгина тармоқлари учун талаб хом ашё етиштириш мақсадида экиб ўстириш ва табиатда ёввойи ҳолда ўсадиган ўсимликлардан фойдаланиш масалалари билан шуғулланувчи фандир
- Бу тармоқнинг ўзига хос хусусиятлари мавжуд. Энг аввола қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги, муаян агротехника тадбирларини маълум муддатларда ўтказиш шароитни ҳар доим ўзгариб туришидир. Қишлоқ хўжалигида доимо янги навлар, янги технологияларнинг кириб келиши у саҳодаги мутаххасслардан чуқур ва ҳар тамонлама пухта билимга эга бўлиши талаб қилинади.
- Ўсимликшунослик чорвачилик билан чамбарчас боғлиқ чорвага талаб қилинадиган кўкат, пичан, дағал ва ширали озуқалар ўсимликлардан тайёрланади. Ўсимликларга талаб қилинадаган органик ўғитлар чорвачиликнинг чиқиндиларидан олинади.

- **Ўсимликшунослик чорвачилик билан чамбарчас боғлиқ чорвага талаб қилинадиган кўкат, пичан, дағал ва ширали озуқалар ўсимликлардан тайёрланади. Ўсимликларга талаб қилинадаган органик ўғитлар чорвачиликнинг чиқиндиларидан олинади.**

- **Ўсимликшунослик қадимдан яъни замондан, маданий ўсимликлар пайдо бўлиши билан келиб чиққан ва деҳқончилик билан чамбарчас боғлиқдир. Дастлаб деҳқончилик Ироқ, Ҳиндистонда, Хитой, Сурия, Миср, Мексика ва Боливияда марказий Осиёда ривожлана бошланган.**

- **Ўсимликшунослик фани хозирги даврда, асосан дала экинларини дадқиқ этади. Ўсимликшунослик агрономиянинг бир бўлиmidир. Бу фан маданий экинларни гуруҳларга бўлиб, уларниг биологик ва экологик хусусиятларини ўрганади, экинлар ва навлардан муттасил мўл ҳосил олишни таъминлайдиган янги технологияларни ишлаб чиқади. Ўсимликшунослик, агрокимё, деҳқончилик, селекция ва уруғчилик, биёкимё, ўсимликлар физиологияси каби қатор фанлар билан чамбарчас боғланган.**

- **Демак, ўсимликшунослик - бу қишолқ хўжалигининг асосий тармоғи бўлиб дала экинлари ва ўруғларнинг биологик ва экологик хусусиятларини ўрганиш, маълум тупроқ ва иўдим шароитиш мос бўлган илғор технологияларни ишлаб чиқаришга жорий этиш натижасида мў ва сифатла ҳосил олишни илмий ва амалий асослаб берадиган фандир.**

- **Дала ўсимликларини экиб мўл ва сифатли ҳосил етиштиришда илғор технологиялар ишлаб чиқилмоқда ва жорий этилмоқда. Экиладиган ўсимликларнинг тур ва нав хили кўпайтирилмоқда, ҳар йили янги-янги навлар туманлаштирилмоқда, уруғшунослик ва уруғчилик ишлари ташкил этилмоқда.**

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК ИЛМИЙ ФАН СИФАТИДА.

- Ўсимликшунослик қишлоқ хўжалигидаги мавжуд муаммоларни ҳал қилишда муҳим рол ўйнайди. Ўсимликшуносликнинг ривожланиши, умуман жамиятнинг тараққиётига боғлиқ бўлиб, фаннинг ривожланишига кўп олимлар ўз ҳиссасини қўшишган. Уларнинг орасида фотосинтез жараёнини ёритиб берган К.А.Тимирязев (1843-1920), ўсимликларнинг келиб чиқиш марказларини аниқлаган Н.И. Вавилов (1887-1943), дала экинларини янги навларини яратган. П.П. Лукьяненко, В.С. Пустовойт, Е.Н. Ремесло, Н.В. Цицин, М.Н. Ходжинов ва бошқаларни санаб ўтиш мумкин.

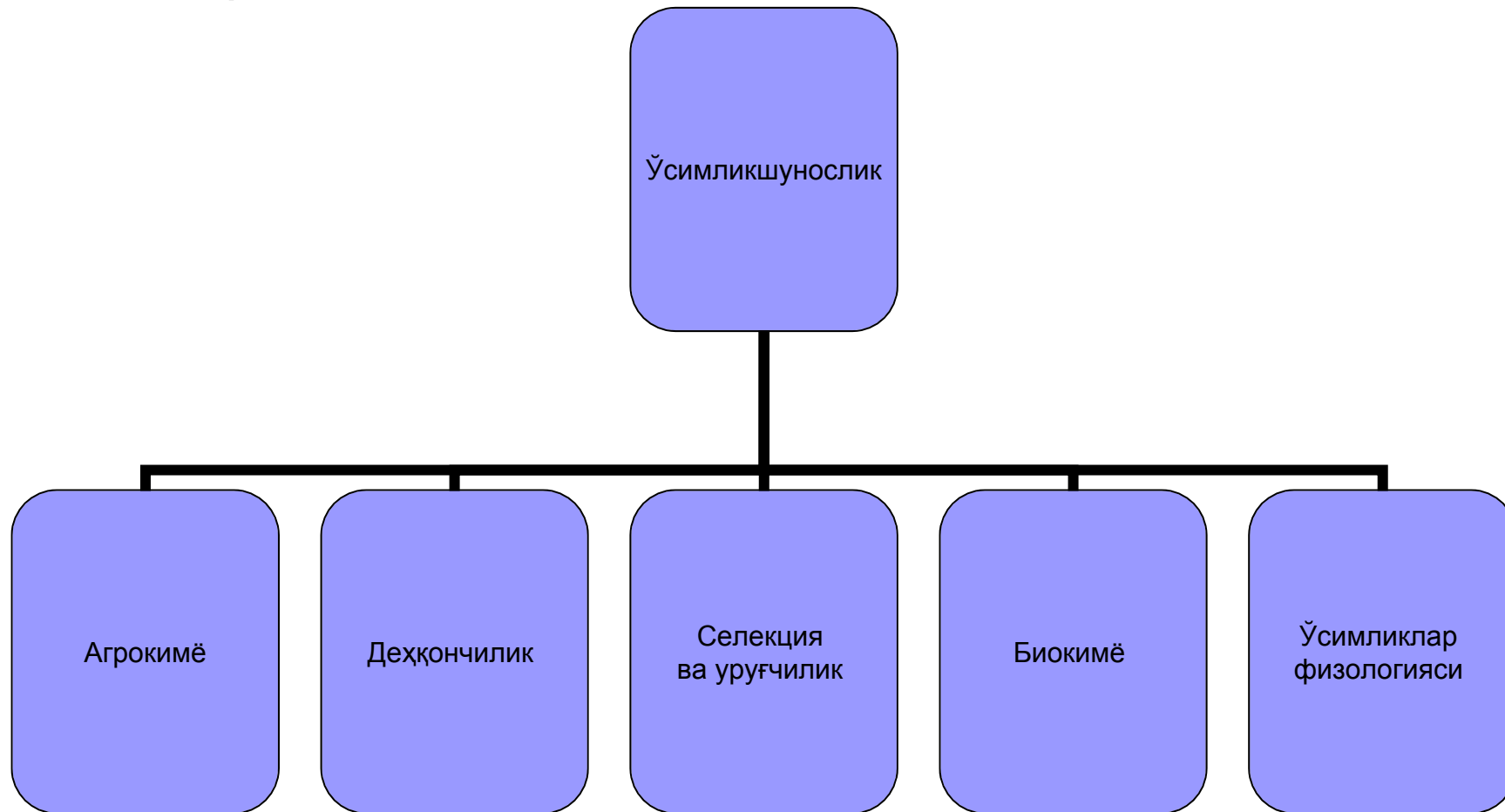

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК ФАНИНИ РИВОЖЛАНТИРИШИДА

ЎЗБЕК ОЛИМЛАРИНИНГ ҚЎШГАН ҲИССАСИ

- А.И. Имомалиев, М.В. Муҳаммаджонов, селекционер С.М. Мираҳмедов, М.А. Каримов, З.Зокиров, Н.Н.Назирова, Х.Н. Атабаева, Р.Орипов, Н. Халиловлар ҳам ўз ҳиссаларини қўшишган.
- Ўсимликшунослиқда илмий иш олиб бориш физика, кимё, ботаника, тупроқшунослик метеорология Фанлари билан боғланган ва бундан ташқари махсус қишлоқ хўжалик фанларига асосланиш лозимлигини тақозо этади.

Ўсимликшунослик фанини бошқа фанлар билан боғлиқлиги

ЎСИМЛИКШУНОСЛИК ФАН СИФАТИДА ЎЗ УСЛУБИГА ЭГА.

- Ўсимликшунослик фан сифатида ўз услубига эга. Илмий ишлар дала вегетацион ва лаборатория усулида олиб борилади. Дала услубида илмий ишлар илмгоҳларда, олийгоҳларда, тажриба расадхоналарида, махсус ажратилган пайкалларда олиб борилади. Бу усулда ҳамма агротехник тадбирлар ва ўсимликларнинг биологик хусусиятлари текширилади. Вегетацион усулда ўсимликлар идишларда (махсус идишлар, челақлар ва бошқа идишларда) ўстирилади. Бу тажрибаларда ўсимликнинг морфологик белгилари ва биологик хусусиятлари кузатилади ва биометрик, физиологик текширувлар ўтказилади. Лаборатория усулида илмий иш махсус лабораторияда олиб борилади.
- Ўзбекистонда - ўсимликшунослик бўйича илмий ишлар барча қишлоқ хўжалик илмий тадқиқот институтларида, вилоят тажриба расадхоналарида ва олий ўқув юртларида олиб борилади. Ўзбекистон далаларида маҳаллий олимлар яратган навлар кўплаб экилмоқда. Бу - ғуза, маккажўхори, шоли, беда, жўхори, буғдой, арпа, картошка ва бошқа экинлардир.
- Ҳозирги вақтда ер юзида жуда кўп ўсимликлар экилмоқда. Маданий ўсимликларнинг сони 1500 тага етди, аммо энг керакли хўжалик аҳамиятига эга бўлган турларнинг сони 250 та.

-
- Ишлаб чиқаришда экилаётган ўсимликларнинг тури ҳар доим ортиб боради, ёввойи турлари маданийлаштирилади.
 - Жаҳон бўйича экиладиган экинларнинг асосий қисмини (70 %) - дон экинлари ташкил қилади(буғдой,шоли, маккажўхори, арпа,сули, жавдар). Техник экинларидан ғўза, соя, картошка кўп экилади. Ер юзида экин майдонлар қуйидагича тақсимланган: Осиёда – 37 %, Овропада – 26 %, Америкада – 26 %.
 - Ўсимлик тури ва унинг нави (нав сифати) маълум бир ташқи муҳит шароитида шаклланади ҳамда шу шароитда биологик хусусияти вужудга келади. Демак, ўсимликнинг ташқи муҳитга бўлган талабини аниқлаш учун қайси шароитда шаклланишини билиш зарур.
 - Тропик ва субтропик минтақада ўсган ўсимлик турлари шу минтақа шароитига талабчан бўлади. Бу минтақада фойдали харорат йиғиндиси юқори бўлади, кун ва кеча деярли бир хил бўлганлиги учун ўсимликлар қисқа кунли бўлади. қисқа кун ўсимликлар совуққа чидамсиз, сувсизликка чидамли, нордон тупроқларга чидамсиз, чунки бу минтақанинг тупроғи нейтрал ёки ишқорий бўлади.Ўсув даврининг бошланишида секин ўсади, илдизи эса авж олади, шимолий туманларда экилса ўсув даври узаяди.

■ Шимолий минтақаларда узун кунли турлар шаклланган. Талаб қилинадиган фойдали ҳарорат йиғиндиси камроқ, совуққа чидамли, сувсизликка чидамсиз. Ўсув даврининг бошланишида тез ўсади, шимолий минтақада ўсув даври қисқаради.

■ Қисқа кун ўсимликлар шимолий минтақага кўчирилса ўсув даври узаяди, чунки онтогенез даврида ҳар бир даврини ўтишига маълум фойдали ҳарорат йиғиндиси талаб қилинади. Ҳар бир экин турига ва навига фақат ўзининг генотипига мос фойдали ҳарорат йиғиндиси талаб қилинади. Фойдали ёки фаол ҳарорат 10° дан бошлаб ҳисобланади, чунки бу ҳароратда физиологик жараён ўсимликда нормал ўтади. Экинларга талаб қилинадиган фойдали ҳарорат аниқланса, ривожланиш давриларини бошланишини аниқ белгилаб бориш мумкин. Мисол учун, соя ўсимлиги майсаланиш давридан шоналаш давригача 1500° фаол ҳарорат талаб қилади. Шу ҳароратга эга бўлмагунча ўсимлик ривожланмайди, фақат ўсадит ва вегетатив масса кўпаяди. Шоналаш давридан дуккак шаклланишгача 400° фойдали ҳарорат талаб қилинади. Онтогенез даврини ўтиши учун сояга 3500° талаб қилинади.

■ Демак, ҳар бир генотип ўзи шаклланган минтақанинг экологик шароитининг кўзгуси бўлади. Мураккаб шароитда шаклланган генотип ташқи шароитга талабчан бўлмайди. Ўсимлик биологиясини аниқлаш учун шу турнинг (генотипнинг) шаклланишига таъсир қилган экологик шароитни ўрганиш зарурдир.

ДАЛА ЭКИНЛАРИНИНГ

ГУРУХЛАРГА БЎЛИНИШИ

- Дала экинлари орасида инсонга зарур бўлган маҳсулотни етиштириш учун ҳар хил экинлар экилмоқда. Бу ўсимликларнинг тузилиши, биологик хусусияти ва етиштириш технологияси ҳам ҳар хил.
- Бу ўсимликларни ўрганиш осон бўлиши учун гуруҳларга бўлинади. Ўсимликларни гуруҳларга бўлишда ҳар хил усулдан фойдаланиш мумкин. Ҳозирда қабул қилинган ўсимликлар таснифи дала экинларидан олинади ағн маҳсулотга қараб қилинган.

Ўсимликлар таснифи.

ГУРУҲЛАР	БИОЛОГИК ГУРУҲЛАР	ЎСИМЛИК НОМИ
1. ДОН ЭКИНЛАРИ	1. ҲАҚИҚИЙ ДОН ЭКИНЛАРИ	БУҒДОЙ, АРПА, ЖАВДАР, СУЛИ, ТРИТИКАЛЕ
	2 ТАРИҚСИМОН ДОН ЭКИНЛАРИ	МАККАЖҲОРИ, ЖҲОРИ, ШОЛИ ТАРИҚ, МАРЖУМАК
	3. ДУККАКЛИ-ДОН ЭКИНЛАРИ	КҮК НҲХАТ, МАҲАЛЛИЙ НҲХАТ ЛОВИЯ, ЯСМИҚ, БУРЧОҚ, СОЯ, ЛЮПИН, ХАШАКИ ДУККАКЛАР
2. ЕМ-ХАШАК ЭКИНЛАРИ	1. КҮП ЙИЛЛИК ДУККАКЛИ ҲТЛАР	БЕДА, ҚИЗИЛ СЕБАРГА, ҚАШҚАРБЕДА, БАРГАК
	2. КҮП ЙИЛЛИК ҚҲНҒИРБОШ ҲТЛАР	КҮП ҲРИМЛИ МАСТАК, БҲЙЧАН МАСТАК, ЯЙЛОВ МАСТАГИ, ОҚСҲХТА, БУҒДОЙИҚ, ЭРКАК ҲТ, БЕТАГА, ЯЛТИРБОШ.
	3. БИР ЙИЛЛИК ДУККАКЛИ ҲТЛАР	ШАБДАР, БЕРСИМ, ВИКА
	4. БИР ЙИЛЛИК ҚҲНҒИРБОШ ҲТЛАР	СУДАН ҲТИ, ҚҲНОҚ, БИР ЙИЛЛИК МАСТАК
3.ТУГАНАКМЕВА ВА ИЛДИЗМЕВАЛИЛАР	1. ТУГАНАК МЕВАЛИЛАР	КАРТОШКА, ЕР НОКИ, БАТАТ
	2- Илдизмевалилар	ҚАНД ЛАВЛАГИ, ХАШАКИ ЛАВЛАГИ, ХАШАКИ ШОҒОМ ХАШАКИ САБЗИ
4.МОЙЛИ ЭКИНЛАР	1. СЕР ҲҒ МОЙЛИ ЭКИНЛАР	КУНГАБОҚАР, МАХСАР, КУНЖУТ, КАНАКУНЖУТ. ЕР ҲНҒОҚ, МОЙЛИ ЗИҒИР, РАПС, СОЯ.
	2. ЭФИР МОЙЛИ ЭКИНЛАР	ОҚ ЗИРА. ҚОРАЗИРА, КАШНИЧ, АРПАБОДИ ҲН
5.ТОЛАЛИ ЭКИНЛАР	1. ТОЛАСИ УРУҒДА РИВОЖЛАНАДИ	ҒҲЗА
	3. ТОЛАСИ ПОЯ ПҲСТЛОҒИДА РИВОЖЛАНАДИ	ТОЛАЛИ ЗИҒИР, КАНОП, ТОЛАЛИ НАША, КАНДИР, РАМИ, КАНАТНИК
	3. ТОЛАСИ БАРГДА РИВО-	ТОЛАЛИ БАНАН, ЯНГИ ЗЕЛАНДИЯ ЗИҒИРИ, АГАВА

ЭЪТИБОРИНГИЗ

У Ч У Н

РАХМАТ !!!